

40

Linkerkolom van boven naar beneden: het bos Natuurschoon met pingoruïne Vagevuur; het informatiebord in Terheijl; bosanemomen. Rechterkolom: Huize Terheijl; landschap Baggelveld; duiventil in Natuurschoonbos.

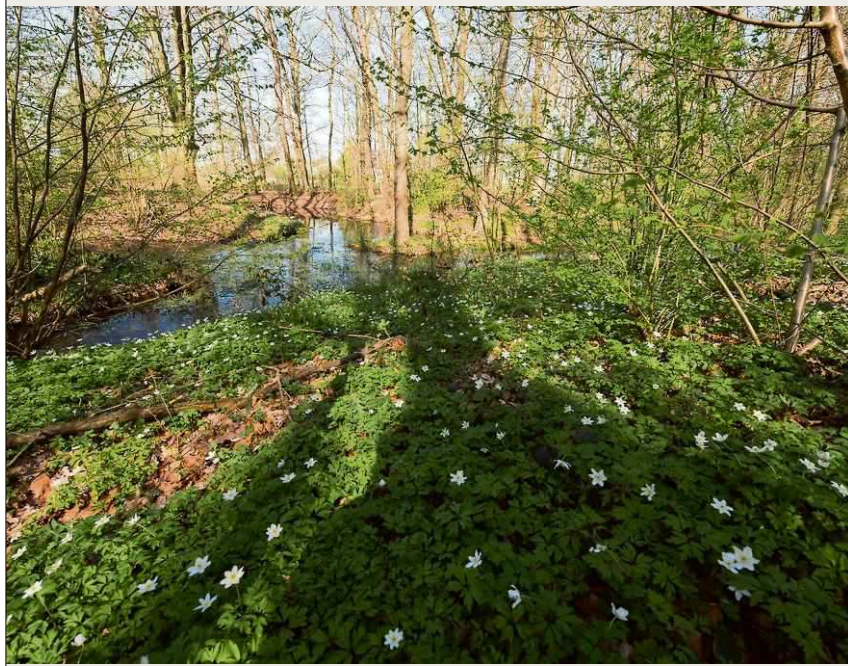
TERHEIJL: HEL OF PARADIJS?

Esgo Kuiper.

Paradijs in Noord-Drenthe

Nieuwsgierig geworden naar de geschiedenis van Terheijl? De periode van de uithof is slechts een van de hoofdstukken in de landschapsbiografie *Een paradijs in het noorden van Drenthe* die Esgo Kuiper schreef. Ook de perioden ervoor – ijstijden, prehistorie en de marke Roden – en de perioden erna – de havezate, de grootschalige vervening en het moderne cultuurlandschap – komen aan bod. Een leuk feitje? De landschapsbiografie maakt korte metten met het idee dat kloosters werden gesticht in de wildernis om woeste gronden te ontginnen. Zeker in Terheijl was dat niet het geval; de gronden waren al eeuwen voordat de uithof gesticht werd in gebruik bij de boeren van de marke Roden.

Leesteken: uithof

Een uithof of grangia, ook wel voorwerk genoemd, is een buitenplaats van een klooster. Ze werden noodzakelijk toen kloosterordes door schenkingen en aankopen hun grondgebied alsmat groter zagen worden. Vanuit de uithof werd het land beheerd en bewerkt. Dat werk werd uitgevoerd door monniken die niet verplicht waren de koorden bij te wonen, de zogenaamde lekenbroeders of conversen. De verschillende kloosterordes hadden hun eigen uithoven. Het grootste klooster van Noord-Nederland telde er dertien. In 1595 werd het katholieke geloof verboden en viel met de Reductie van Groningen al het kloosterbezit aan de staat toe.

Meer informatie is te vinden op: www.leestekensvanhetlandschap.nl

Door schenkingen en het aankopen van grond groeiden kloosters in de late middeleeuwen uit tot ware grootgrondbezitters. Vanuit uithoven bewerkten lekenbroeders het land. In Terheijl stond een van de dertien uithoven van het Sint Bernardusklooster in Aduard.

Bosanemoontjes. Om maar met iets concreets te beginnen, iets wat zichtbaar is. In het Natuurschoonbos bij Terheijl, vlak bij Nietap, wemelt het van de plantjes met de prachtige witte bloemetjes. Ze vallen op nu de bomen nog niet helemaal in blad zijn en het zonlicht de bodem kan bereiken. Bosanemoontjes zijn, net als adelaarsvaren en hulst, een aanwijzing dat je te maken hebt met grond waar al lang bos op staat; handig zo'n weetje als je geïnteresseerd bent in de geschiedenis van een landschap.

De uithof die in Terheijl stond is heel wat minder concreet, er is niets meer van zichtbaar. Toch vormt de 'dependance' van het Cisterciënzer Sint Bernardusklooster in Aduard de aanleiding voor deze wandeling. Anders dan andere afleveringen van deze rubriek gaan we dit keer niet op pad met een expert. Geen nood, want er is een fraaie landschapsbiografie van het gebied. Drie jaar geleden werd die opgesteld door landschapshistoricus Esgo Kuiper 'als hulpmiddel en inspiratiebron voor de gebiedsontwikkeling' nadat plannen voor woningbouw in het gebied waren gesneuveld. Noem dat laatste gerust een zegen. Te midden van forensendorpen als Leek en Roden vormt Terheijl een oase van rust.

Jan Smit, inwoner van Nietap en amateurhistoricus, helpt desgevraagd mee om een route samen te stellen. Van de uithof heeft hij nooit een studie gemaakt, hij richt zich liever op de meer recente geschiedenis van Terheijl en Nietap. Wel weet hij te vertellen dat het verblijf in de uithof voor de lekenbroeders geen pretje was: „Zit al in die naam hè? Ter Helle: een hel dus. Monniken die iets hadden uitgespookt, werden ernaartoe gestuurd.”

Dat klinkt als Veenhuizen avant la lettre. In de landschapsbiografie vinden we het echter niet terug. Daarin staat juist de naam Grangia Paradisus vermeld, een paradijs dus, opgetekend uit de Kroniek van Aduard. In Terheijl leeft trouwens nog altijd een aantal namen voort die zijn te herleiden naar de uithof, vertelt Smit. „Een boerderij die Rome heet, een pingoruïne met de naam Vagevuur en de doorgaande weg zelf natuurlijk: Vagevuurse-laan.”

Het werd reeds gemeld: van de uithof is niets meer zichtbaar. Sterker nog: ook van de havezate die einde achttiende eeuw op dezelfde plek werd gebouwd is niets meer over. Wel van de boerderij die in 1860 werd gebouwd, dat wil zeggen van het voorhuis: de schuur brandde af in 1969. En er zijn restanten van een gracht. Maar de geschiedenis lijkt opeens heel ver weg.

Geen beeld van de uithof. Of toch wel... Een informatiebord staat midden in de weilanden van Terheijl. Er staat een artist-impression van de uithof op. Fictie dus, maar wel van het efficiënte soort. De uithof komt tot leven: we zien een hoeve, vierkant, gebouwd rond een binnenplaats, een beetje zoals je ze in Limburg nog ziet. Daaromheen percelen, zowel akkers als weilanden, omheind door boomwallen. Zou het er zo hebben uitgezien?

En nu we ons voorstellingsvermogen toch aanspreken: hoe was het leven in de uithof? De landschapsbiografie vertelt over de hiërarchische structuur van de kloosters; de abt die aan het hoofd stond van de monniken die zich bezighielden met het koorgebed. De lekenbroeders werkten op het land of vervulden andere taken. Het grondgebied van de kloosterordes dijde met de tijd uit door adellijke families die bezittingen schonken voor hun eigen zielenheil en door grondaankopen. Aduard bezat in 1594 ruim 5800 hectare grond.

Dat uitdijende grondbezit leidde tot de komst van uithoven. Dertien stuks bezat het klooster van Aduard, Terheijl was daar dus een van, waarschijnlijk werd hij, zoals de meeste, in de 13de eeuw gesticht. In de nabijheid van de uithof lag potklei dicht aan de oppervlakte en was in de middeleeuwen nog een enorme hoeveelheid veen voor handen. Die combinatie vormde het bestaansrecht van de uithof: van het veen werd turf gestoken om van de klei stenen te bakken. In het gebied zijn sporen van tichelwerken gevonden.

Genoeg over de uithof. Terug naar nu. Vereniging Natuurschoon Nietap, Leek en omgeving verdient nog vermelding. De vereniging werd in 1922 opgericht door omwonenden om te voorkomen dat het bos in hun omgeving werd gekapt. Vandaar dus die bosanemomen.

ROUTE

Lengte: 5 km
Honden mogen mee.
Start: parkeerplaats van bos Natuurschoon, Vagevuurse-laan Nietap.

Neem vanaf parkeerplaats het wandelpad rechts van informatiebord.
Einde wandelpad RA en meteen LA, doorgaande weg. (Even later passeert u Huize Terheijl, Vagevuurse-laan 2, de plek waar de uithof en later de havezate stond.) Blijf Vagevuurse-laan volgen. Na bocht op driesprong RD, Schapenweg.
(In weiland links van u staat een groot bord met daarop een impressie van de uithof.)
Neem eerste weg RA, Baggelveld. Het grindpad maakt bocht naar links en komt uit op verharde weg, hier LA, Oostindie.
Neem eerste weg LA, Schapenweg.
Op driesprong RD, Vagevuurse-laan.
Ter hoogte van Huize Terheijl RA, een grindpad dat overgaat in zandpad.
Op kruising asfalt-fietspad LA en na 25 meter weer LA. Blijf voetpad langs pingoruïne Vagevuur volgen, u komt door ondiepe sloot, daarna LA.
Volg het pad met bocht mee naar rechts (houd water links).
Op T LA, voor verbouwde boerderij Vegveuir langs.
Na weiland RA, over pad met hoge beuken aan weerszijden.
Na weiland met duiventil LA en langs Meester Posthumabank terug naar start.

41

De Mijn Streek-reeks Leestekens van het Landschap komt tot stand in samenwerking met het Kenniscentrum Landschap van de Rijksuniversiteit Groningen. De website www.leestekensvanhetlandschap.nl is het platform voor informatie over landschapselementen in Nederland. Iedereen kan hierop zijn kennis delen.

